

Normális eloszlás: definíció (12. előadás)

Legyen m valós, σ pedig pozitív szám. Azt mondjuk, hogy az Y valószínűségi változó **normális eloszlású** m várható értékkel és σ^2 szórásnégyzettel, ha **sűrűségfüggvénye**

$$f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi} \cdot \sigma} \exp\left(-\frac{(x-m)^2}{2\sigma^2}\right) \quad (x \in \mathbb{R}).$$

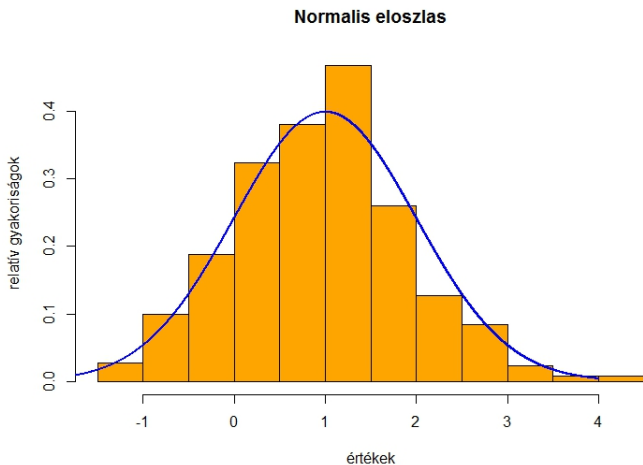
Jelölése: $Y \sim N(m, \sigma^2)$.

Ha $Y \sim N(m, \sigma^2)$, akkor $\mathbb{E}(Y) = m$, $D(Y) = \sigma$.

Standard normális eloszlás: az $m = 0$ várható értékű és $\sigma = 1$ szórájú normális eloszlás. **Eloszlásfüggvénye:** Φ , sűrűségfüggvénye φ , ahol

$$\Phi(t) = \int_{-\infty}^t \varphi(x) dx; \quad \varphi(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \exp\left(-\frac{x^2}{2}\right).$$

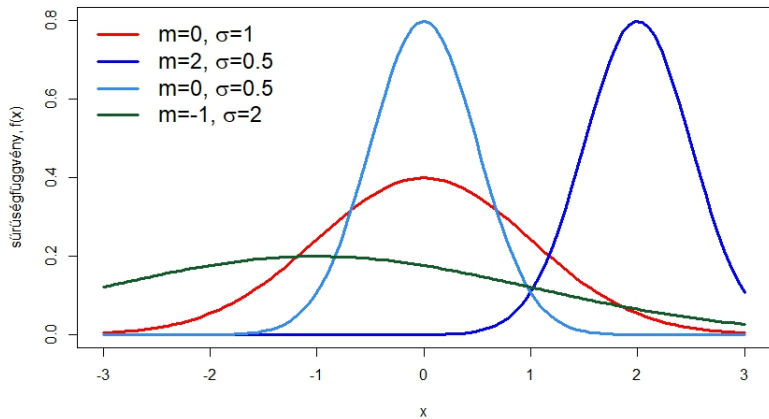
Normális eloszlás

Normális eloszlás ($m = 1, \sigma = 1$) sűrűségfüggvénye és 500 darab független, $N(1, 1)$ eloszlású valószínűségi változóból álló minta hisztogramja

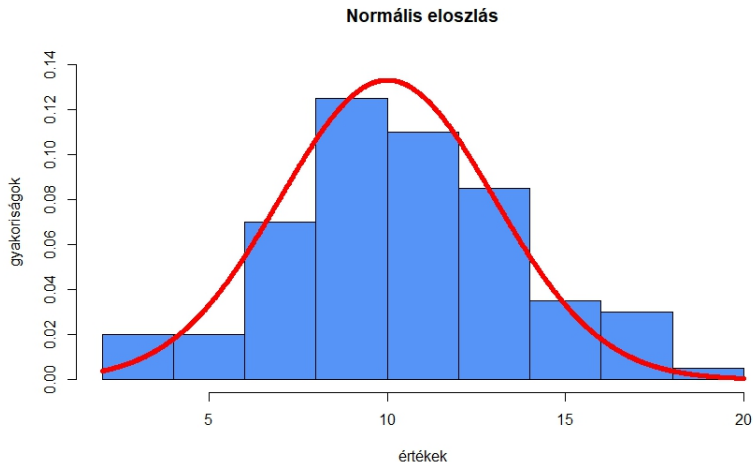
Normális eloszlás

Normális eloszlások sűrűségfüggvényei

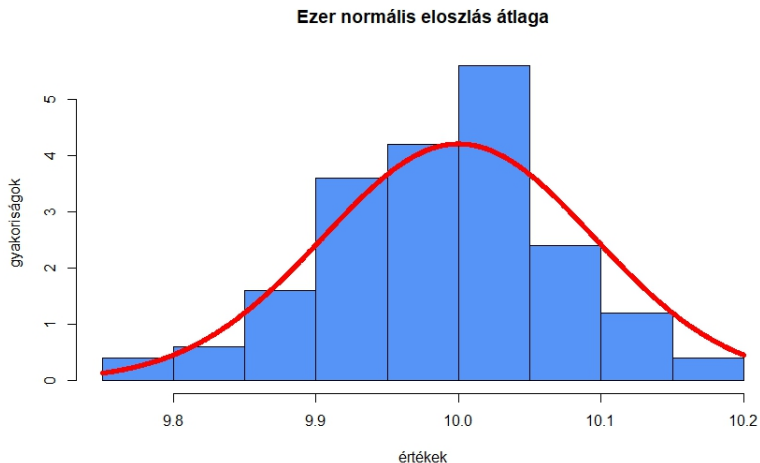
Különböző várható értékű (m) és szórású (σ) normális eloszlások sűrűségfüggvényei

Normális eloszlás

Száz független normális eloszlású valószínűségi változó hisztogramja és a sűrűségfüggvény ($m = 10, \sigma = 3, \bar{x} = 9,88, s_n^* = 2,58$)

Normális eloszlások átlaga

Százelemű minta az alábbi eloszlásból: $n = 1000$ független normális eloszlású ($m = 10, \sigma = 3$) valószínűségi változó átlaga és az $N(10, 9/1000)$ normális eloszlás sűrűségfüggvénye ($\bar{x} = 9,99, s_n^* = 0,084, \sigma/\sqrt{n} = 0,095$)

Normális eloszlások átlaga

Legyenek X, Y függetlenek, normális eloszlásúak: $X \sim N(m_1, \sigma_1^2)$, $Y \sim N(m_2, \sigma_2^2)$.
Ekkor a következők igazak:

- $X + b$ eloszlása normális, $m_1 + b$ várható értékkel és σ szórással;
- aX eloszlása normális am_1 várható értékkel és $|a|\sigma$ szórással;
- $X + Y$ eloszlása normális, $m_1 + m_2$ várható értékkel és $\sqrt{\sigma_1^2 + \sigma_2^2}$ szórással.

Emlékeztető: $\mathbb{E}(X + Y) = \mathbb{E}(X) + \mathbb{E}(Y)$, és ha X és Y függetlenek, akkor $D^2(X + Y) = D^2(X) + D^2(Y)$.

Normális eloszlások átlaga

Legyenek X, Y függetlenek, normális eloszlásúak: $X \sim N(m_1, \sigma_1^2)$, $Y \sim N(m_2, \sigma_2^2)$.
Ekkor a következők igazak:

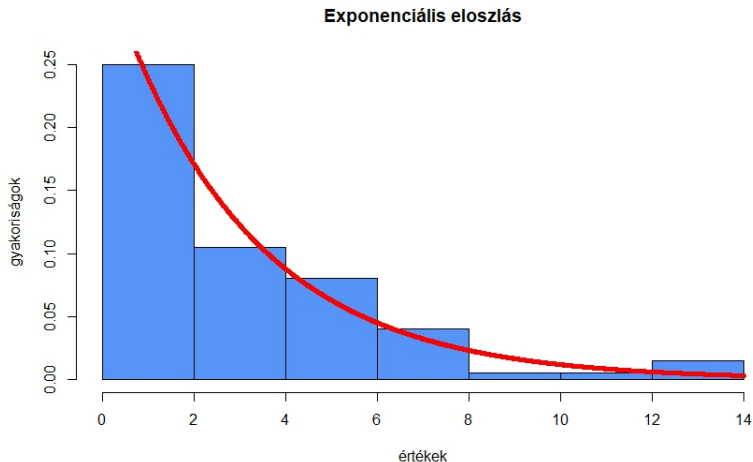
- $X + b$ eloszlása normális, $m_1 + b$ várható értékkel és σ szórással;
- aX eloszlása normális am_1 várható értékkel és $|a|\sigma$ szórással;
- $X + Y$ eloszlása normális, $m_1 + m_2$ várható értékkel és $\sqrt{\sigma_1^2 + \sigma_2^2}$ szórással.

Emlékeztető: $\mathbb{E}(X + Y) = \mathbb{E}(X) + \mathbb{E}(Y)$, és ha X és Y függetlenek, akkor $D^2(X + Y) = D^2(X) + D^2(Y)$.

Ebből következik: ha $X_1, \dots, X_n$ független normális eloszlásúak m várható értékkel és σ szórással, akkor

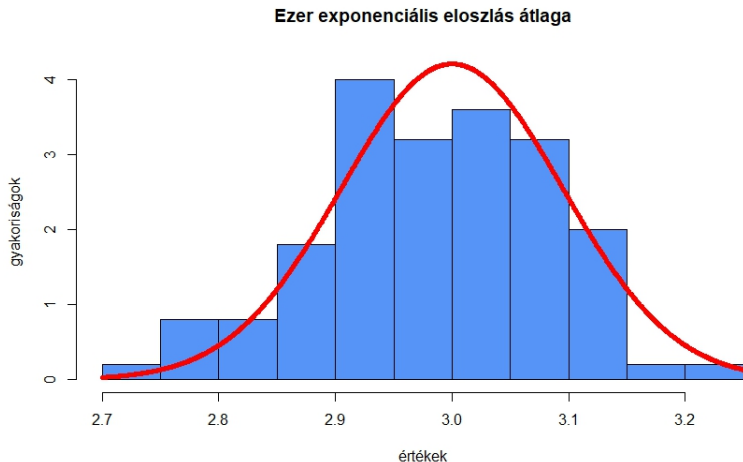
$$\frac{X_1 + \dots + X_n}{n} \sim N\left(m, \frac{\sigma^2}{n}\right)$$

Exponenciális eloszlás

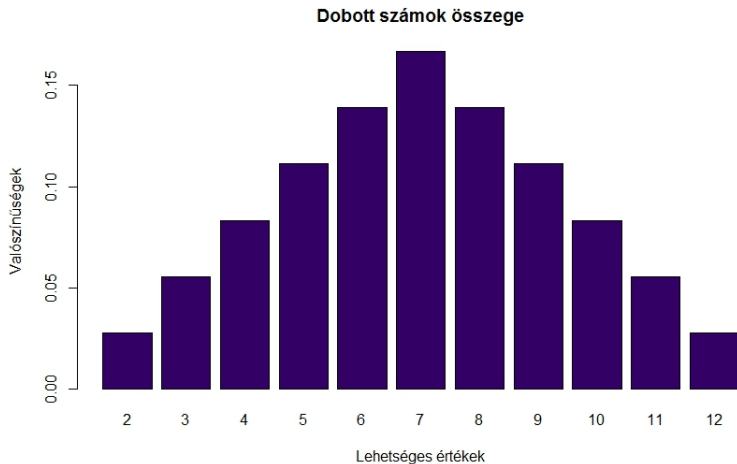
Száz független $\lambda = 1/3$ paraméterű exponenciális eloszlású valószínűségi változó hisztogramja és a sűrűségfüggvény, azaz $e^{-1/3}/3$ ($\mathbb{E}(X) = D(X) = 3, \bar{x} = 3,03, s_n^* = 2,89$)

Exponenciális eloszlások átlaga

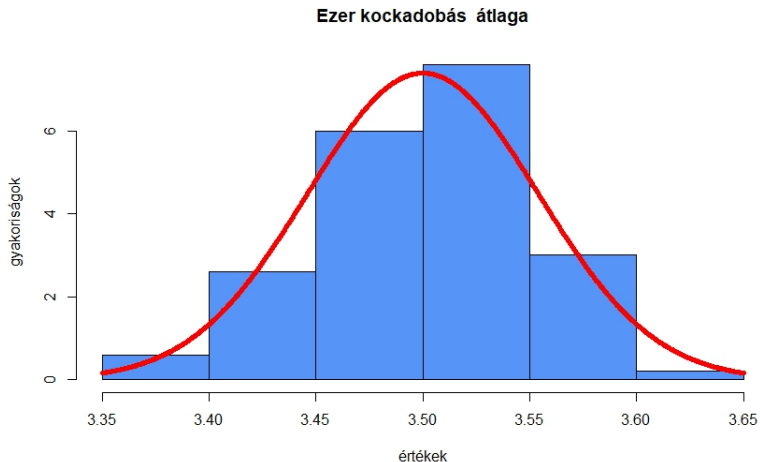
Százelemű minta az alábbi eloszlásból: $n = 1000$ független exponenciális eloszlású ($\lambda = 1/3$) valószínűségi változó átlaga, és az $N(3, 9/1000)$ normális eloszlás sűrűségfüggvénye ($\bar{x} = 2,98, s_n^* = 0,098, \sigma/\sqrt{n} = 0,095$)

Két kockadobás összege

Két szabályos kockadobás összegének eloszlása

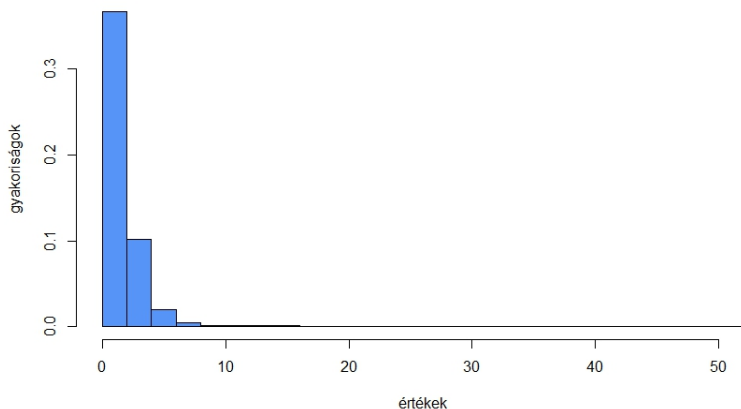
Kockadobások átlaga

Százelemű minta az alábbi eloszlásból: $n = 1000$ független szabályos kockadobás átlaga, és az $N(3,5, D^2(X_1)/1000)$ normális eloszlás sűrűségfüggvénye ($\bar{x} = 3,501, s_n^* = 0,098, \sigma/\sqrt{n} = 0,051$)

Exponenciális eloszlás a kitevőben

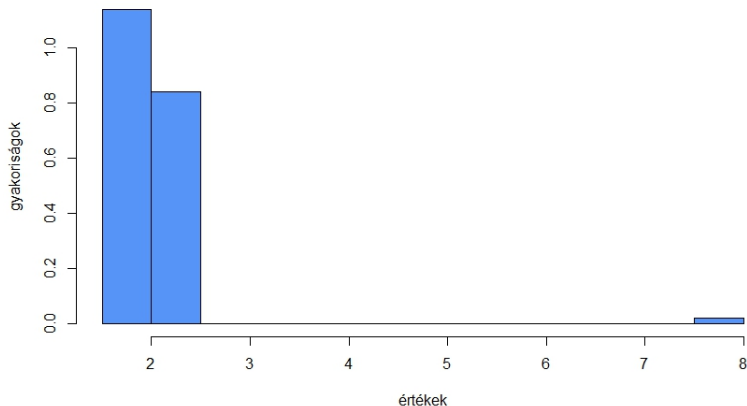
Exponenciális eloszlás a kitevőben

$e^{X_1}, e^{X_2}, \dots, e^{X_{1000}}$ hisztogramja, ahol X_i -k függetlenek, 2 paraméterű exponenciális eloszlásúak ($\mathbb{E}(e^{X_1}) = 2, D(e^{X_1}) = \infty, \bar{x} = 1,99, s_n^* = 2,33$)

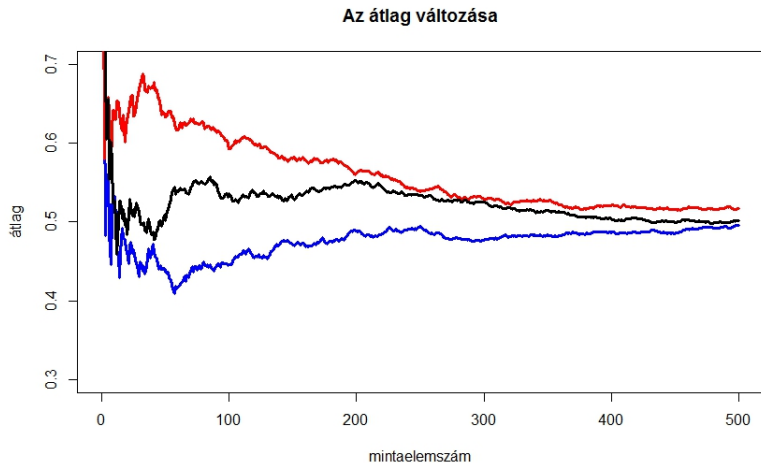
Exponenciális eloszlás a kitevőben

Ezer exponenciális eloszlás átlaga

Százelemű minta az alábbi eloszlásból: $e^{X_1}, e^{X_2}, \dots, e^{X_{1000}}$ átlaga, ahol X_i -k függetlenek, 2 paraméterű exponenciális eloszlásúak. Itt e^{X_i} várható értéke véges, de szórása végtelen.

Az átlag konvergenciája

A $[0, 1]$ intervallumon egyenletes eloszlásból vett minta átlaga $n = 500$ -ig

A nagy számok törvényei

Tétel (A nagy számok gyenge törvénye)

Legyenek $X_1, X_2, \dots$ olyan valószínűségi változók, melyek függetlenek és azonos eloszlásúak. Tegyük fel, hogy $D(X_1) < \infty$. Ekkor minden $\varepsilon > 0$ esetén

$$\mathbb{P}(|\bar{X}_n - \mathbb{E}(X_1)| > \varepsilon) \rightarrow 0 \quad (n \rightarrow \infty),$$

azaz $\bar{X}_n \rightarrow \mathbb{E}(X_1)$ sztochasztikusan.

A nagy számok törvényei

Tétel (A nagy számok gyenge törvénye)

Legyenek $X_1, X_2, \dots$ olyan valószínűségi változók, melyek függetlenek és azonos eloszlásúak. Tegyük fel, hogy $D(X_1) < \infty$. Ekkor minden $\varepsilon > 0$ esetén

$$\mathbb{P}(|\bar{X}_n - \mathbb{E}(X_1)| > \varepsilon) \rightarrow 0 \quad (n \rightarrow \infty),$$

azaz $\bar{X}_n \rightarrow \mathbb{E}(X_1)$ sztochasztikusan.

Tétel (A nagy számok erős törvénye)

Legyenek $X_1, X_2, \dots$ valószínűségi változók, melyek függetlenek és azonos eloszlásúak. Tegyük fel még, hogy $m = \mathbb{E}(X_1) < \infty$. Ekkor

$$\bar{X}_n = \frac{X_1 + X_2 + \dots + X_n}{n} \rightarrow \mathbb{E}(X_1) = m$$

teljesül 1 valószínűséggel $n \rightarrow \infty$ esetén.

A második esetben gyengébb feltevésből erősebb állítás következik.

Centrális határeloszlástétel

Tétel (Centrális határeloszlástétel)

Legyenek $X_1, X_2, \dots$ **független azonos eloszlású** valószínűségi változók, melyekre $\mathbb{E}(X_1) = m$ és $D(X_1) = \sigma < \infty$, azaz **szórásuk véges**. Ekkor tetszőleges t valós számra

$$\mathbb{P}\left(\frac{X_1 + X_2 + \dots + X_n - n \cdot m}{\sigma\sqrt{n}} \leq t\right) \rightarrow \mathbb{P}(Z \leq t) \quad (n \rightarrow \infty),$$

ahol Z standard normális eloszlású, azaz

$$\mathbb{P}(Z \leq t) = \Phi(t) = \int_{-\infty}^t \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \exp\left(-\frac{x^2}{2}\right) dx.$$

Ezt úgy is fogalmazhatjuk, hogy

$$\frac{X_1 + X_2 + \dots + X_n - n \cdot m}{\sigma\sqrt{n}} \rightarrow N(0, 1)$$

teljesül $n \rightarrow \infty$ esetén eloszlásban. Azonos eloszlású: $\mathbb{P}(X_i \leq t) = P(X_j \leq t)$ minden i, j párra és t valós számra

Centrális határeloszlástétel

Legyenek $X_1, X_2, \dots$ független azonos eloszlású valószínűségi változók, melyekre $\mathbb{E}(X_1) = m$ és $D(X_1) = \sigma < \infty$. Ekkor

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{P}\left(a \leq \frac{X_1 + X_2 + \dots + X_n - n \cdot m}{\sigma \sqrt{n}} < b\right) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_a^b e^{-x^2/2} dx.$$

A határértéket $\Phi(b) - \Phi(a) = \mathbb{P}(a \leq Y \leq b)$ alakban is írhatjuk, ahol $Y \sim N(0, 1)$.

Centrális határeloszlástétel

Legyenek $X_1, X_2, \dots$ független azonos eloszlású valószínűségi változók, melyekre $\mathbb{E}(X_1) = m$ és $D(X_1) = \sigma < \infty$. Ekkor

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{P}\left(a \leq \frac{X_1 + X_2 + \dots + X_n - n \cdot m}{\sigma\sqrt{n}} < b\right) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_a^b e^{-x^2/2} dx.$$

A határértéket $\Phi(b) - \Phi(a) = \mathbb{P}(a \leq Y \leq b)$ alakban is írhatjuk, ahol $Y \sim N(0, 1)$.

Így is átfogalmazható a tétel állítása:

$$\mathbb{P}(nm + a\sigma\sqrt{n} \leq X_1 + X_2 + \dots + X_n < nm + b\sigma\sqrt{n}) \rightarrow \Phi(b) - \Phi(a).$$

Ez azt jelenti, hogy az $\bar{X}_n$ átlag eloszlása közel van egy m várható értékű, $\sigma/\sqrt{n}$ szórású normális eloszláshoz.

Centrális határeloszlástétel

Legyenek $X_1, X_2, \dots$ **független** azonos eloszlású valószínűségi változók, melyekre $\mathbb{E}(X_1) = m$ és $D(X_1) = \sigma < \infty$, azaz **szórásuk véges**. Ekkor

$$\begin{aligned} \lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{P} \left(a \leq \frac{X_1 + X_2 + \dots + X_n - n \cdot m}{\sigma \sqrt{n}} < b \right) &= \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_a^b e^{-x^2/2} dx = \\ &= \Phi(b) - \Phi(a) = \mathbb{P}(a \leq Z \leq b), \end{aligned}$$

ahol $Z \sim N(0, 1)$ **standard normális eloszlású**. Tovább alakítva:

Centrális határeloszlástétel

Legyenek $X_1, X_2, \dots$ **független** azonos eloszlású valószínűségi változók, melyekre $\mathbb{E}(X_1) = m$ és $D(X_1) = \sigma < \infty$, azaz **szórásuk véges**. Ekkor

$$\begin{aligned} \lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{P} \left(a \leq \frac{X_1 + X_2 + \dots + X_n - n \cdot m}{\sigma \sqrt{n}} < b \right) &= \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_a^b e^{-x^2/2} dx = \\ &= \Phi(b) - \Phi(a) = \mathbb{P}(a \leq Z \leq b), \end{aligned}$$

ahol $Z \sim N(0, 1)$ **standard normális eloszlású**. Tovább alakítva:

$$\mathbb{P}(nm + a\sigma\sqrt{n} \leq X_1 + X_2 + \dots + X_n < nm + b\sigma\sqrt{n}) \rightarrow \mathbb{P}(a \leq Z \leq b).$$

Ha n -nel osztunk, hogy az átlag jelenjen meg:

$$\mathbb{P} \left(m + a \frac{\sigma}{\sqrt{n}} \leq \frac{X_1 + X_2 + \dots + X_n}{n} < m + b \frac{\sigma}{\sqrt{n}} \right) \rightarrow \mathbb{P}(a \leq Z \leq b).$$

Vagyis az **átlag eloszlása** „közel van” egy m várható értékű, $\frac{\sigma}{\sqrt{n}}$ szórású **normális eloszláshoz**.

Centrális határeloszlástétel: példa

Legyenek $X_1, X_2, \dots$ független, 2 várható értékű, exponenciális eloszlású valószínűségi változók. Mi a limesze a $\mathbb{P}(X_1 + \dots + X_n - 2n < 2\sqrt{n})$ mennyiségnek $n \rightarrow \infty$ esetén?

Centrális határeloszlástétel: példa

Legyenek $X_1, X_2, \dots$ független, 2 várható értékű, exponenciális eloszlású valószínűségi változók. Mi a limesze a $\mathbb{P}(X_1 + \dots + X_n - 2n < 2\sqrt{n})$ mennyiségnek $n \rightarrow \infty$ esetén?

Mivel a valószínűségi változók **függetlenek**, **azonos eloszlásúak** és **véges szórásúak**, teljesülnek a centrális határeloszlástétel feltételei. Ezért

$$\mathbb{P}(X_1 + \dots + X_n - 2n < 2\sqrt{n}) = \mathbb{P}\left(\frac{X_1 + \dots + X_n - 2n}{2\sqrt{n}} < 1\right) \rightarrow \Phi(1),$$

ha $n \rightarrow \infty$, hiszen $m = 2$ a várható érték, és mivel az eloszlás exponenciális, a várható érték egyenlő a szórással, így $\sigma = 2$ a szórás.

Konvergenciafajták

Definíció

A $Z_1, Z_2, \dots$, valószínűségi változókból álló sorozat **eloszlásban konvergál** az Z valószínűségi változóhoz, ha minden olyan t számra, melyre Z eloszlásfüggvénye folytonos t -ben, teljesül, hogy

$$\mathbb{P}(Z_n \leq t) \rightarrow \mathbb{P}(Z \leq t) \quad (n \rightarrow \infty).$$

Konvergenciafajták

Definíció

A $Z_1, Z_2, \dots$, valószínűségi változókból álló sorozat **eloszlásban konvergál** az Z valószínűségi változóhoz, ha minden olyan t számra, melyre Z eloszlásfüggvénye folytonos t -ben, teljesül, hogy

$$\mathbb{P}(Z_n \leq t) \rightarrow \mathbb{P}(Z \leq t) \quad (n \rightarrow \infty).$$

Ha $Z_n \rightarrow Z$ teljesül 1 valószínűséggel, akkor $Z_n \rightarrow Z$ sztochasztikusan és eloszlásban is.

Lehetséges, hogy $Z_n \rightarrow Z$ eloszlásban, de Z_n nem tart Z -hez sztochasztikusan (és ezért 1 valószínűséggel sem).

A centrális határeloszlástétel alkalmazása

Tegyük fel, hogy egy véletlenszerűen választott ember p valószínűséggel szavaz egy adott pártra. Legalább hány embert kell megkérdeznünk (feltételezve, hogy mindenki a többiektől függetlenül válaszol és igazat mond), hogy annak valószínűsége, hogy a pártra szavazók aránya legfeljebb 0,01-gyel tér el p -től, tetszőleges p esetén legalább 95% legyen?

A centrális határeloszlástétel alkalmazása

Tegyük fel, hogy egy véletlenszerűen választott ember p valószínűséggel szavaz egy adott pártra. Legalább hány embert kell megkérdeznünk (feltételezve, hogy mindenki a többiektől függetlenül válaszol és igazat mond), hogy annak valószínűsége, hogy a pártra szavazók aránya legfeljebb 0,01-gyel tér el p -től, tetszőleges p esetén legalább 95% legyen?

n megkérdezett, mindenki p valószínűséggel támogatja a pártot

X : a pártot támogatók száma a megkérdezettek között

Kell:

$$\mathbb{P}\left(\left|\frac{X}{n} - p\right| \leq 0,01\right) \geq 0,95$$

teljesüljön minden $0 \leq p \leq 1$ -re.

A centrális határeloszlástétel alkalmazása

n megkérdezett, mindenki p valószínűséggel támogatja a pártot

X : a pártot támogatók száma a megkérdezettek között,

Kell:

$$\mathbb{P}\left(\left|\frac{X}{n} - p\right| \leq 0,01\right) \geq 0,95$$

teljesüljön minden $0 \leq p \leq 1$ -re, ahol $X = \sum_{j=1}^n X_j$, az X_j -k függetlenek, és

$$\mathbb{P}(X_j = 1) = 1 - \mathbb{P}(X_j = 0) = p; \quad \mathbb{E}(X_j) = p; \quad D(X_j) = \sqrt{p(1-p)}.$$

$$\begin{aligned} \mathbb{P}\left(\left|\frac{X}{n} - p\right| \leq 0,01\right) &= \mathbb{P}\left(\left|\frac{\sum_{j=1}^n X_j - np}{\sqrt{np(1-p)}}\right| \leq \frac{0,01\sqrt{n}}{\sqrt{p(1-p)}}\right) \\ &\approx 2\Phi\left(\frac{0,01\sqrt{n}}{\sqrt{p(1-p)}}\right) - 1. \end{aligned}$$

A centrális határeloszlástétel alkalmazása

n megkérdezett, mindenki p valószínűséggel támogatja a pártot

Kell:

$$\mathbb{P}\left(\left|\frac{X}{n} - p\right| \leq 0,01\right) \approx 2\Phi\left(\frac{0,01\sqrt{n}}{\sqrt{p(1-p)}}\right) - 1 \geq 0,95$$

teljesüljön minden $0 \leq p \leq 1$ -re. Vagyis mivel $p(1-p) \leq 1/4$:

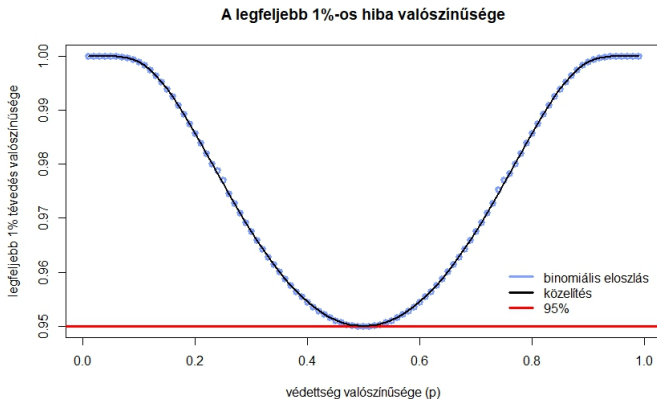
$$\Phi\left(\frac{0,01\sqrt{n}}{\sqrt{p(1-p)}}\right) \geq 0,975;$$

$$\frac{0,01\sqrt{n}}{\sqrt{p(1-p)}} \geq \Phi^{-1}(0,975) = \text{qnorm}(0,975) = 1,96;$$

$$n \geq p(1-p) \cdot 1,96^2 \cdot \frac{1}{0,01^2};$$

$$n \geq \frac{1}{4} \cdot 1,96^2 \cdot \frac{1}{0,01^2} = 9607.$$

A hiba valószínűsége

A hiba valószínűsége a p függvényében

A centrális határeloszlástétel alkalmazása

Tegyük fel, hogy egy véletlenszerűen választott ember p valószínűséggel szavaz egy adott pártra. Legalább hány embert kell megkérdeznünk (feltételezve, hogy mindenki a többiektől függetlenül válaszol és igazat mond), hogy annak valószínűsége, hogy a pártra szavazók aránya legfeljebb $0,01$ -gyel tér el p -től, tetszőleges p esetén legalább 95% legyen?

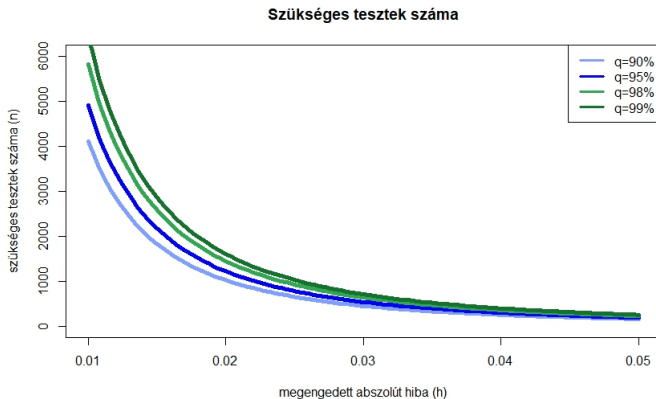
- Csebisev-egyenlőtlenséggel: $n \geq 50000$ biztosan elég
- centrális határeloszlástétellel közelítve: $n \geq 9607$ elég

A centrális határeloszlástétel alkalmazása

Tegyük fel, hogy egy véletlenszerűen választott ember p valószínűséggel szavaz egy adott pártra. Legalább hány embert kell megkérdeznünk (feltételezve, hogy mindenki a többiektől függetlenül válaszol és igazat mond), hogy annak valószínűsége, hogy a pártra szavazók aránya legfeljebb 0,01-gyel tér el p -től, tetszőleges p esetén legalább 95% legyen?

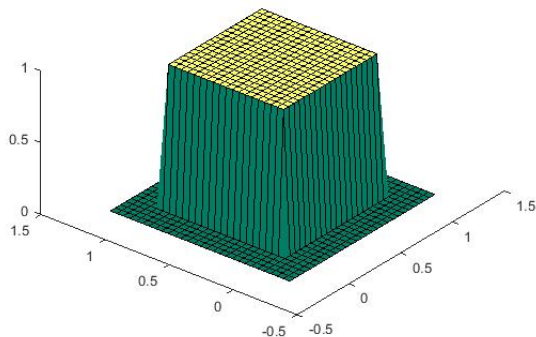
- Csebisev-egyenlőtlenséggel: $n \geq 50000$ biztosan elég
- centrális határeloszlástétellel közelítve: $n \geq 9607$ elég
- valójában: $n = 9607$, $p = 1/2$ esetén 0,94987 adódik a 0,95 helyett
- valójában $n \geq 9650$ kell (pontos számolással)

Szükséges mintaelemszám

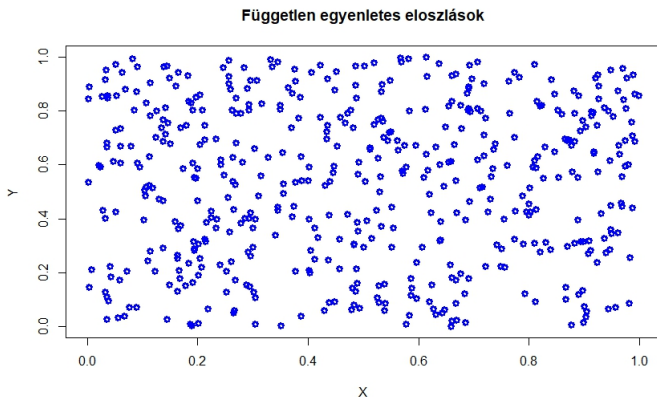
A szükséges mintaelemszám a megengedett hibák függvényében

Kétdimenziós egyenletes eloszlás

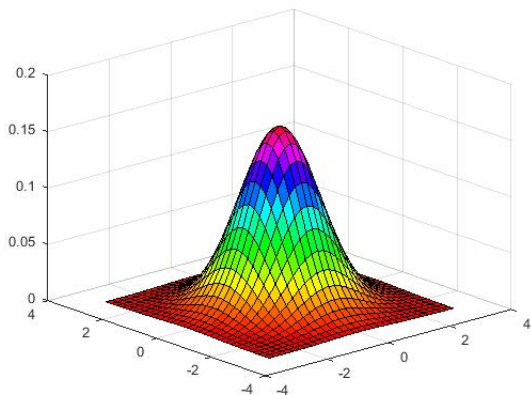
(X, Y) együttes sűrűségfüggvénye, ahol X és Y függetlenek és a $[0, 1]$ intervallumon egyenletes eloszlásúak

Kétdimenziós egyenletes eloszlás

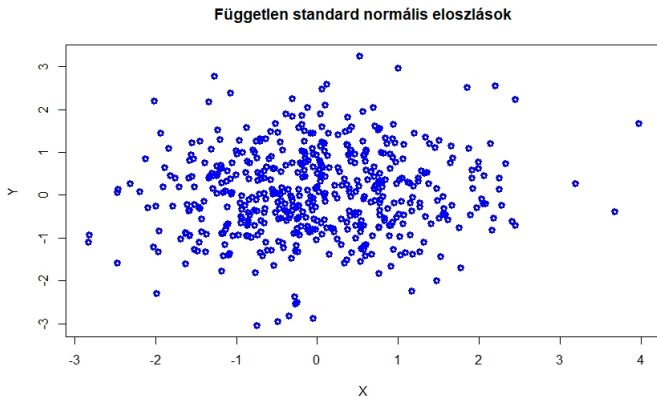
500 darab véletlen pont a síkon, melyek koordinátái függetlenek és a $[0, 1]$ intervallumon egyenletes eloszlásúak (az együttes sűrűségfüggvény az előző ábrán látható).

Kétdimenziós normális eloszlás

Két független standard normális eloszlás együttes sűrűségfüggvénye. Azaz: (X, Z) együttes sűrűségfüggvénye, ahol X, Z függetlenek, $N(0, 1)$ eloszlásúak.

Kétdimenziós normális eloszlás

500 darab véletlen pont a síkon, melyek koordinátái független standard normális eloszlásúak. Ahol nagyobb az együttes sűrűségfüggvény (előző ábra), oda több pont esik.

Együttes sűrűségfüggvény

Definíció

Az $\underline{X} = (X_1, \dots, X_n)$ valószínűségi vektorváltozó abszolút folytonos, ha van olyan $f : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ függvény, melyre

$$F(t_1, \dots, t_n) = \int_{-\infty}^{t_1} \dots \int_{-\infty}^{t_n} f(s_1, \dots, s_n) ds_1 \dots ds_n.$$

teljesül minden $(t_1, \dots, t_n) \in \mathbb{R}^n$ esetén. Ilyenkor az f függvényt az $(X_1, X_2, \dots, X_n)$ **együttes sűrűségfüggvényének** nevezzük.

Együttes sűrűségfüggvény

Definíció

Az $\underline{X} = (X_1, \dots, X_n)$ valószínűségi vektorváltozó abszolút folytonos, ha van olyan $f : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ függvény, melyre

$$F(t_1, \dots, t_n) = \int_{-\infty}^{t_1} \dots \int_{-\infty}^{t_n} f(s_1, \dots, s_n) ds_1 \dots ds_n.$$

teljesül minden $(t_1, \dots, t_n) \in \mathbb{R}^n$ esetén. Ilyenkor az f függvényt az $(X_1, X_2, \dots, X_n)$ **együttes sűrűségfüggvényének** nevezzük.

Tegyük fel, hogy az $(X_1, X_2, \dots, X_n)$ valószínűségi vektorváltozó együttes sűrűségfüggvénye f . Ekkor egy $A \subseteq \mathbb{R}^n$ halmazra

$$\mathbb{P}((X_1, X_2, \dots, X_n) \in A) = \int_A f(t_1, t_2, \dots, t_n) dt_1 dt_2 \dots dt_n.$$

Következmény:

$$\int_{-\infty}^{\infty} \dots \int_{-\infty}^{\infty} f(t_1, t_2, \dots, t_n) dt_1 dt_2 \dots dt_n = 1.$$

Peremeloszlások sűrűségfüggvénye

Tegyük fel, hogy az $(X_1, X_2, \dots, X_n)$ valószínűségi vektorváltozó **együttes sűrűségfüggvénye** f . Hogyan kapható meg például az **első peremeloszlás, azaz X_1 sűrűségfüggvénye**?

Peremeloszlások sűrűségfüggvénye

Tegyük fel, hogy az $(X_1, X_2, \dots, X_n)$ valószínűségi vektorváltozó **együttes sűrűségfüggvénye** f . Hogyan kapható meg például az **első peremeloszlás, azaz X_1 sűrűségfüggvénye**?

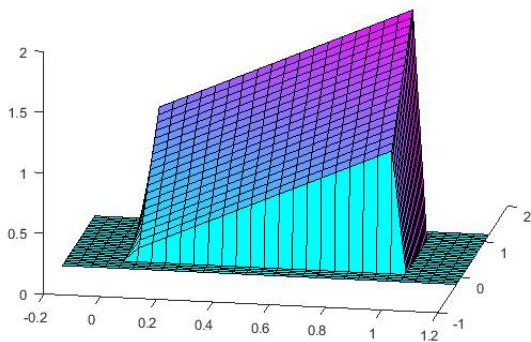
Az X_j valószínűségi változó sűrűségfüggvénye (melyet f_j -vel jelölünk), azaz a j . peremsűrűségfüggvény így kapható meg f -ből:

$$f_j(t) = \int_{\mathbb{R}^{n-1}} f(s_1, \dots, s_{j-1}, t, s_{j+1}, \dots, s_n) ds_1 \dots ds_{j-1} ds_{j+1} \dots ds_n.$$

Speciálisan $n = 2$ -re:

$$f_1(x) = \int_{-\infty}^{\infty} f(x, y) dy; \quad f_2(y) = \int_{-\infty}^{\infty} f(x, y) dx.$$

Együttes sűrűségfüggvény: példa

A $[0, 1] \times [0, 1]$ négyzeten $x + y$ alakú együttes sűrűségfüggvény

Együttes sűrűségfüggvény: példa

Tegyük fel, hogy az (X, Y) valószínűségi vektorváltozó együttes sűrűségfüggvénye

$$f(x, y) = \begin{cases} x + y, & \text{ha } 0 \leq x \leq 1 \text{ és } 0 \leq y \leq 1; \\ 0 & \text{különben.} \end{cases}$$

Számítsuk ki X és Y korrelációs együtthatóját:

$$R(X, Y) = \frac{\text{cov}(X, Y)}{D(X)D(Y)} = \frac{\mathbb{E}(XY) - \mathbb{E}(X)\mathbb{E}(Y)}{D(X)D(Y)}.$$

Együttes sűrűségfüggvény: példa

$$f(x, y) = \begin{cases} x + y, & \text{ha } 0 \leq x \leq 1 \text{ és } 0 \leq y \leq 1; \\ 0 & \text{különben.} \end{cases}$$

Állítás

Legyen az (X, Y) valószínűségi vektorváltozó együttes sűrűségfüggvénye f . Ekkor

$$\mathbb{E}(g(X, Y)) = \int_{-\infty}^{\infty} \int_{-\infty}^{\infty} g(x, y) f(x, y) dy dx.$$

Együttes sűrűségfüggvény: példa

$$f(x, y) = \begin{cases} x + y, & \text{ha } 0 \leq x \leq 1 \text{ és } 0 \leq y \leq 1; \\ 0 & \text{különben.} \end{cases}$$

Állítás

Legyen az (X, Y) valószínűségi vektorváltozó együttes sűrűségfüggvénye f . Ekkor

$$\mathbb{E}(g(X, Y)) = \int_{-\infty}^{\infty} \int_{-\infty}^{\infty} g(x, y) f(x, y) dy dx.$$

$$\begin{aligned} \mathbb{E}(XY) &= \int_{-\infty}^{\infty} \int_{-\infty}^{\infty} xy \cdot f(x, y) dy dx = \int_0^1 \int_0^1 xy(x + y) dy dx = \\ &= \int_0^1 \int_0^1 x^2 y dy dx + \int_0^1 \int_0^1 xy^2 dy dx = \int_0^1 \frac{x^2}{2} dx + \int_0^1 \frac{x}{3} dx = \frac{1}{6} + \frac{1}{6} = \frac{1}{3}, \end{aligned}$$

felhasználva, hogy $\int_0^1 x^k dx = [x^{k+1}/(k+1)]_{x=0}^1 = 1/(k+1)$.

Együttes sűrűségfüggvény: példa

Az (X, Y) együttes sűrűségfüggvénye:

$$f(x, y) = \begin{cases} x + y, & \text{ha } 0 \leq x \leq 1 \text{ és } 0 \leq y \leq 1; \\ 0 & \text{különben.} \end{cases}$$

Az X valószínűségi változó sűrűségfüggvénye:

$$f_1(x) = \int_{-\infty}^{\infty} f(x, y) dy = \int_0^1 x + y dy = x + \frac{1}{2},$$

ha $0 \leq x \leq 1$, és 0 különben. Ezért

Együttes sűrűségfüggvény: példa

Az (X, Y) együttes sűrűségfüggvénye:

$$f(x, y) = \begin{cases} x + y, & \text{ha } 0 \leq x \leq 1 \text{ és } 0 \leq y \leq 1; \\ 0 & \text{különben.} \end{cases}$$

Az X valószínűségi változó sűrűségfüggvénye:

$$f_1(x) = \int_{-\infty}^{\infty} f(x, y) dy = \int_0^1 x + y dy = x + \frac{1}{2},$$

ha $0 \leq x \leq 1$, és 0 különben. Ezért

$$\mathbb{E}(X) = \int_{-\infty}^{\infty} x f_1(x) dx = \int_0^1 x \cdot \left(x + \frac{1}{2}\right) dx = \int_0^1 x^2 + \frac{x}{2} dx = \frac{1}{3} + \frac{1}{4} = \frac{7}{12}.$$

Együttes sűrűségfüggvény: példa

Az X valószínűségi változó sűrűségfüggvénye:

$$f_1(x) = \int_{-\infty}^{\infty} f(x, y) dy = \int_0^1 x + y dy = x + \frac{1}{2},$$

ha $0 \leq x \leq 1$, és 0 különben. Ezért

$$\mathbb{E}(X) = \int_{-\infty}^{\infty} x f_1(x) dx = \int_0^1 x \cdot \left(x + \frac{1}{2}\right) dx = \int_0^1 x^2 + \frac{x}{2} dx = \frac{1}{3} + \frac{1}{4} = \frac{7}{12}.$$

$$\mathbb{E}(X^2) = \int_{-\infty}^{\infty} x^2 f_1(x) dx = \int_0^1 x^2 \cdot \left(x + \frac{1}{2}\right) dx = \int_0^1 x^3 + \frac{x^2}{2} dx = \frac{1}{4} + \frac{1}{6} = \frac{5}{12}.$$

Együttes sűrűségfüggvény: példa

Az X valószínűségi változó sűrűségfüggvénye:

$$f_1(x) = \int_{-\infty}^{\infty} f(x, y) dy = \int_0^1 x + y dy = x + \frac{1}{2},$$

ha $0 \leq x \leq 1$, és 0 különben. Ezért

$$\mathbb{E}(X) = \int_{-\infty}^{\infty} x f_1(x) dx = \int_0^1 x \cdot \left(x + \frac{1}{2}\right) dx = \int_0^1 x^2 + \frac{x}{2} dx = \frac{1}{3} + \frac{1}{4} = \frac{7}{12}.$$

$$\mathbb{E}(X^2) = \int_{-\infty}^{\infty} x^2 f_1(x) dx = \int_0^1 x^2 \cdot \left(x + \frac{1}{2}\right) dx = \int_0^1 x^3 + \frac{x^2}{2} dx = \frac{1}{4} + \frac{1}{6} = \frac{5}{12}.$$

A szimmetria miatt hasonlóképpen:

$$\mathbb{E}(Y) = \frac{7}{12}; \quad \mathbb{E}(Y^2) = \frac{5}{12}.$$

Együttes sűrűségfüggvény: példa

$$f(x, y) = \begin{cases} x + y, & \text{ha } 0 \leq x \leq 1 \text{ és } 0 \leq y \leq 1; \\ 0 & \text{különben.} \end{cases}$$

$$\mathbb{E}(XY) = \frac{1}{3}; \quad \mathbb{E}(X) = \mathbb{E}(Y) = \frac{7}{12}; \quad \mathbb{E}(X^2) = \mathbb{E}(Y^2) = \frac{5}{12}.$$

Az X és Y korrelációs együtthatója:

$$\begin{aligned} R(X, Y) &= \frac{\text{cov}(X, Y)}{D(X)D(Y)} = \frac{\mathbb{E}(XY) - \mathbb{E}(X)\mathbb{E}(Y)}{D(X)D(Y)} = \\ &= \frac{1/3 - (7/12)^2}{\sqrt{5/12 - (7/12)^2} \cdot \sqrt{5/12 - (7/12)^2}} = \frac{1/3 - (7/12)^2}{5/12 - (7/12)^2} = \\ &= -0,091. \end{aligned}$$

Nagyon gyenge negatív korreláció van a két valószínűségi változó között.